

ПОНЯТТЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНУ ПОЛІТИКУ

THE CONCEPT OF CRIMINAL PROCEDURE POLICY

Микитин Ю.І., к.ю.н., доцент, заслужений юрист України,
заступник директора, доцент кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права
Навчально-науковий юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Статтю присвячено дослідженню наявних підходів до поняття «кримінально-процесуальна політика» і спрямовано на формулювання комплексного розуміння цієї дефініції.

Поняття і зміст кримінально-процесуальної політики ґрунтується на співвідношенні таких категорій, як правова політика, політика у сфері боротьби зі злочинністю. Саме остання категорія відіграє визначальну роль у цьому процесі, оскільки дозволяє встановити її місце у зазначеній системі.

Потрібно відзначити існування різних наукових підходів до поняття «кримінально-процесуальна політика», які не завжди втілені в окремій дефініції, а подекуди представлені як окремі ознаки кримінально-процесуальної політики.

Проведений аналіз наукових позицій у межах обраної проблематики визначив, що кримінально-процесуальна політика може розглядатись у кількох ракурсах, а саме: як напрям політики у сфері боротьби зі злочинністю, сформований державою; як безпосередня діяльність державних органів, яка полягає у реалізації напряму боротьби зі злочинністю шляхом прийняття законодавчих норм у зазначеній сфері та подальшого застосування у кримінально-правових конфліктах задля їх вирішення; як вироблення науково обґрунтованої стратегії боротьби зі злочинністю, тактики її реалізації, напрацювання реалістичних рекомендацій, заходів задля поліпшення діяльності у сфері боротьби зі злочинністю.

Попри провідну роль держави у формуванні кримінально-процесуальної політики право не може зводитися тільки до реалізації державної політичної волі. Тобто право (у природному його розумінні) має перебувати понад політикою, вище за неї, але водночас залишаючись механізмом її утілення (у позитивному його розумінні).

Вбачається, що кримінально-процесуальна політика – це відносно самостійна частина політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка стратегічно сформована державою шляхом прийняття і застосування законодавчих норм відповідно до визначеної процедури у кримінально-правових конфліктах задля їх вирішення з метою захисту людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки, що забезпечує гармонійне поєднання індивідуальних і суспільних інтересів.

Ключові слова: правова політика, політика у сфері боротьби зі злочинністю, кримінально-процесуальна політика, кримінальний процес, кримінально-правовий конфлікт.

The article is devoted to the study of existing approaches to the concept of criminal procedure policy and aims to formulate a comprehensive understanding of this definition.

The concept and content of criminal procedure policy are based on the ratio of such categories as legal policy, policy in the field of combating criminality. Policy in the field of combating crime plays a key role in this process, as it allows us to establish its place in this system.

It should be noted the existence of different scientific approaches to the concept of criminal procedure policy, which are not always embodied in a separate definition, and sometimes presented as separate features of criminal procedure policy.

The analysis of scientific positions within the selected issues has determined that the criminal procedure policy can be considered in several perspectives, namely as a direction of combating criminality, which is formed by the state; direct activity of state bodies, which is to implement the direction of combating criminality by adopting legislation in this area and their applying to resolve criminal-law conflicts; development of the scientifically substantiated strategy of fight against criminality, tactics of its realization, development of realistic recommendations, measures for improvement of activity in the field of fight against criminality.

Despite the leading role of the state in the formation of criminal procedure policy, the law cannot be reduced exclusively to the implementation of state political will. That is, law (in its natural sense) must be above politics, but at the same time, remaining a mechanism for its implementation (in its positive sense).

It is seen that the criminal procedure policy is a relatively independent part of the policy in the fight against criminality, which is strategically formed by the state through the adoption and application of legal norms in accordance with the established procedure in criminal conflicts to resolve them for the purpose of protecting human life and health, honor and dignity, inviolability and security, which ensures a harmonious combination of individual and social interests.

Key words: legal policy, policy in the field of combating criminality, criminal procedure policy, criminal proceedings, criminal-law conflict.

Постановка проблеми. Дослідження поняття і сутності кримінально-процесуальної політики ґрунтується на основі співвідношення категорій «правова політика» і «політика у сфері боротьби зі злочинністю». На відміну від перших двох термінів кримінально-процесуальна політика не була об'єктом комплексних ґрунтовних досліджень, тому науковий інтерес до неї є відносно недавнім.

Аналіз останніх наукових публікацій. Поняття «кримінально-процесуальна політика» досліджувалося вітчизняними і зарубіжними науковцями, серед яких варто виділити А. І. Александрова, О. Б. Загурського, Д. П. Письменного, В. А. Пономаренкова, І. Г. Смирнову, В. М. Трофименка, П. Л. Фріса, О. З. Челохсаєва. Підґрунтям цієї статті стали праці Н. В. Глинської, В. С. Зеленецького, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, А. Г. Кулева, Л. М. Лобойка, Ю. А. Ляхова, Г. Паркера, В. П. Сальникова, І. Я. Фойницького, В. С. Щадрина та інших.

Відзначаючи значний внесок зазначених дослідників, варто звернути увагу на існування різних підходів до розу-

міння поняття «кримінально-процесуальна політика». Відповідно, це зумовлює потребу у комплексному підході до аналізу цього поняття.

Метою роботи є дослідження підходів до поняття «кримінально-процесуальна політика» та напрацювання його узагальненого розуміння.

Виклад основного матеріалу. Основоположник української науки про політику у сфері боротьби зі злочинністю П. Л. Фріс трактує кримінально-процесуальну політику як складник політики у сфері боротьби зі злочинністю, який визначає основні напрями правотворчої діяльності держави і правозастосовної діяльності відповідних державних органів у сфері розслідування та вирішення кримінальних справ [1, с. 175].

На думку В. С. Зеленецького, «кримінально-процесуальна політика є одним із самостійних видів державної політики України» [2, с. 6].

В. М. Трофименко вважає, що «сутність кримінальної процесуальної політики полягає у виробленні стратегії

і тактики процесуальних форм подолання кримінально-правових конфліктів і реалізації кримінально-правових норм» [3, с. 52].

А. І. Александров стверджує, що кримінально-процесуальна політика держави – це відношення влади до розслідування злочинів і судового розгляду кримінальних справ. «Влада визначає, на яких принципах будуватиметься кримінальний процес, яким чином мають встановлюватись обставини злочину, якими є можливі заходи процесуального примусу, в якому порядку винній особі призначається покарання, а невинна особа реабілітується» [4, с. 8]. Варто звернути увагу на те, що, за А. І. Александровим, сутність кримінальної і кримінально-процесуальної політики полягає не в самому факті наявності або реалізації кримінального чи кримінально-процесуального законів, навіть юридично бездоганих, а у втіленні у правових законах і потім у правомірній поведінці людей ідей справедливості, свободи, поваги, невід'ємних прав і свобод людини [5, с.8].

І. Я. Фойницький підкреслював, що кримінальний процес має суттєве політичне значення, оскільки для нього властивий характер публічної діяльності [6, с. 13].

Г. Паркер виділив дві моделі кримінально-процесуальної політики, які відображають її зміст:

1) модель «належної правової процедури», за якої основним пріоритетом є захист індивідуальних прав і свобод, що забезпечується наданням максимальної кількості гарантій особі, яка захищається від кримінального переслідування;

2) модель «контролю над злочинністю», коли на перше місце ставиться захист суспільства і його членів (потенційних або реальних потерпілих) від злочинів, що допускає істотне обмеження прав і свобод в ім'я досягнення максимальної ефективності [7, с. 56].

Логічною є думка, що гармонійне поєднання зазначених напрямків політики дозволить здійснити виконання завдань, покладених на сучасний кримінальний процес [8, с. 50].

На думку О. З. Челохсаєва, кримінально-процесуальна політика держави це – система законодавчо сформульованих основних засад (ідей, принципів) кримінального процесу, що реалізуються в нормах кримінально-процесуального права і у кримінально-процесуальній практиці. Вона має бути спрямована на підвищення якості та ефективності норм кримінально-процесуального права і реального кримінального процесу, отже, на досягнення цілей кримінального процесу [9, с. 12].

Ю. А. Ляхов указує, що кримінально-процесуальна політика має власний зміст і цінна сама по собі, хоча і має розглядатись у контексті кримінальної політики та у взаємозв'язку із її окремими напрямками. Він виділяє такі її основні риси: 1) гуманізація кримінально-процесуального законодавства і практики його застосування; 2) демократизація кримінально-процесуальних заходів боротьби зі злочинністю; 3) забезпечення законності і соціальної справедливості під час застосування кримінально-процесуального закону; 4) утвердження судової влади, підвищення незалежності, авторитету, ролі органів розслідування і прокуратури; 5) використання загальнолюдських цінностей, досягнень світової цивілізації у кримінальному процесі [10, с.16].

І. Г. Смирнова відзначає, що кримінально-процесуальна політика повинна орієнтуватися на призначення кримінального судочинства захищати права особистості, суспільства і держави не тільки від злочинних посягань, але і від їхніх наслідків, забезпечувати баланс законних інтересів і безпеки [11, с.65].

В. С. Зеленецький акцентує увагу на тому, що будь-яка політика, зокрема кримінально-процесуальна, не зводиться до декларативного проголошення соціальної доцільності боротьби зі злочинністю. Вона проходить певний процес свого послідовного формування, а потім і реалізації [12, с. 245].

На слушну думку Л. М. Лобойка, оскільки «визначальним у співвідношенні політика-право є політика, то цілком очевидним стає те, що комплексне реформування права і його форми – закону (законодавства) завжди є наслідком кардинальних політичних змін у суспільстві» [13, с. 24].

В. А. Пономаренков розглядає кримінально-процесуальну політику як «цілеспрямовану, науково обгрунтовану, послідовно системну діяльність насамперед державних органів і посадових осіб зі створення ефективного механізму кримінально-процесуального регулювання, оптимізації кримінально-процесуальної діяльності з метою реалізації завдань кримінального судочинства, найбільш повного захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єктів кримінально-процесуальних відносин» [14, с.158].

В. С. Щадрін під кримінально-процесуальною політикою розуміє політику держави у сфері кримінального процесу, яка отримує своє вираження у змісті кримінально-процесуального права і його реалізації, не може існувати і проявляється ізолювано від усіх аспектів політики держави у сфері боротьби зі злочинністю [15, с. 164].

В. П. Сальников, С. І. Захарцев, М. В. Сальников обмежуються тезою, що кримінально-процесуальна політика – це вже предмет ведення кримінального процесу, тобто процесуальної галузі права. Дещо деталізуючи її, вони розмірковують, що важливим є ставлення влади до процедури розслідування злочинів і вирішення кримінальних справ, визначення від імені держави покарання за вчинений злочин, прийняття рішення про ступінь винуватості тієї чи іншої особи [16, с.260-261].

Д. П. Письменний називає кримінально-процесуальну політику як «основану на правових засадах і нормах діяльності держави, спрямовану на вирішення за допомогою процесуальних засобів кримінально-правових конфліктів між особою і державою з метою забезпечення демократичності процесуальної форми судочинства» [17, с.295].

О. Б. Загурський визначає кримінально-процесуальну політику як «елемент (підсистему) політики у сфері боротьби зі злочинністю, головним завданням якої є розробка доктрини, концепції, напрямків та цілей із метою забезпечення ефективності реалізації кримінального провадження (досудового розслідування, судового розгляду) за допомогою кримінальних процесуальних відносин і кримінальних процесуальних норм» [18, с. 32].

В. М. Трофименко наголошує, що «об'єктивізація кримінальної процесуальної політики здійснюється насамперед у законодавчому процесі, який віддзеркалює домінуючі на конкретному етапі розвитку держави підходи законодавця до розуміння сутності та основних завдань кримінального судочинства» [3, с. 85], а її сутність полягає у виробленні стратегії і тактики процесуальних форм вирішення кримінально-правових конфліктів і реалізації кримінально-правових норм [19, с.131].

Ю. В. Кернякевич-Танасійчук зауважує, що «кримінальна процесуальна політика є одним із напрямів діяльності Української держави, яка реалізується зазвичай через органи державної влади, наділені відповідними повноваженнями у сфері розслідування і вирішення кримінальних справ» [20, с. 30].

А. Г. Кулев під кримінально-процесуальною політикою пропонує розуміти здійснювану органами законодавчої, правозастосовної, судової влади і представниками науки частину кримінальної політики держави із розроблення і прийняття норм кримінального судочинства, їх реалізації із метою ефективного здійснення заходів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю [21, с.49].

Н. В. Глинська вважає стан сучасного правового розуміння і тісно взаємопов'язану з ним кримінальну процесуальну політику найсуттєвішими детермінантами, без урахування яких не можна побудувати адекватну модель сучасного кримінального процесу [13, с. 107]. На її думку, кримінальна процесуальна політика є своєрідним адаптером соціальних

потреб та очікувань суспільства від процедури вирішення кримінально-правового конфлікту [13, с.120].

Л. М. Лобойко підкреслює, що навіть у випадку ідеально виписаних кримінально-процесуальних норм на ефективність їхньої реалізації впливає багато різноманітних чинників, зокрема політичні [13, с.30]. У свою чергу, кримінальний процес можна вважати сучасним тільки тоді, коли його основні положення відповідають сучасним уявленням суспільства, зокрема про його політичні основи [13, с. 41].

Підсумовуючи, варто відзначити, що:

1) кримінально-процесуальна політика може розглядатись у кількох ракурсах: а) напрям боротьби зі злочинністю, сформований державою; б) безпосередня діяльність державних органів, яка полягає у реалізації напряму боротьби зі злочинністю шляхом прийняття законодавчих норм у зазначеній сфері і подальшого застосування у кримінально-правових конфліктах задля їх вирішення; в) вироблення науково обгрунтованої стратегії боротьби зі злочинністю, тактики її реалізації, напрацювання реалістичних рекомендацій, заходів задля поліпшення діяльності у сфері боротьби зі злочинністю;

2) попри провідну роль держави у формуванні кримінально-процесуальної політики право не може зводитися

тільки до реалізації державної політичної волі. Право (у природному його розумінні) має перебувати понад політикою, вище за неї, але водночас залишаючись механізмом її втілення (у позитивному його розумінні).

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [21]. Саме такі цінності мають перебувати в основі формування і реалізації кримінально-процесуальної політики задля розв'язання кримінально-правового конфлікту. Власне, вони відображають природно-правовий зміст кримінально-процесуальної політики, який має бути переважуючим. Відповідно, слід акцентувати увагу на необхідності побудови концепції природно-правової кримінально-процесуальної політики.

Висновки. Отже, кримінально-процесуальна політика – це відносно самостійна частина політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка стратегічно сформована державою шляхом прийняття і застосування законодавчих норм відповідно до визначеної процедури у кримінально-правових конфліктах задля їх вирішення з метою захисту людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки, що забезпечує гармонійне поєднання індивідуальних і суспільних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 440 с.
2. Зеленецький В.С. Концептуальные основы формирования инновационной уголовно-процессуальной политики Украины. *Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наукових праць*. 2008. № 15. С.81-109.
3. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми в кримінальному судочинстві: монографія. Харків : Оберіг, 2016. 304 с.
4. Александров А. И. Государственно-правовая политика в сфере уголовного судопроизводства: состояние, проблемы, решения. *Российский следователь*. 2008. № 15. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/30676-gosudarstvenno-pravovaya-politika-sfere-ugolovnogo-sudoproizvodstva-sostoyanie> (дата звернення 08.07.2021).
5. Александров А.И. Уголовная политика и уголовный процесс в российской государственности: история, современность, перспективы, проблемы. Науч. ред. В.З. Лукашевич. С.-Пб.: Изд. Дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2003. 562 с.
6. Фоницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 1. Под ред. А.В. Смирнова (перезид.) СПб.: Альфа, 1996. 607 с.
7. Курс уголовного процесса. Под. ред. Л. В. Головки. Москва : Статут, 2016. 1278 с.
8. Кулев А.Г. Тенденции современной уголовно-процессуальной политики. *Вестник ЯрГУ. Серия Гуманитарные науки*. 2018. № 3 (45). С. 48-52.
9. Челохсаев О. З. Современная уголовно-процессуальная политика: автореф. дисс....канд. юрид. наук. Москва, 2009. 28 с. URL: <http://www.dslib.net/criminal-process/avtoref-sovremennaja-ugolovno-processualnaja-politika.html> (дата звернення 12.01.2020).
10. Ляхов Ю. А. Новая уголовно-процессуальная политика. Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1992. 96 с.
11. Смирнова И. Г. Уголовно-процессуальная политика: некоторые суждения о ее сущности, социальной обусловленности и месте в уголовной политике. *Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права*. 2010. № 3 (13). С. 61-67.
12. Зеленецький В.С. Кримінально-процесуальна політика України. Правова система України: історія, стан та перспективи (у 5 т.). Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. Харків : Право, 2008. С. 239-256.
13. Глинська Н.В., Лобойко Л.М., Марочкін О.І. та ін. Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України: монографія. За заг. ред. О. Г. Шило. Харків : НДІ ВПЗ імені акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2016. 264 с.
14. Пономаренков В.А. Уголовно-процессуальная правовая политика. Правовая политика России (общетеоретические и отраслевые проблемы): учеб. пособ. Науч. ред. А.В. Малько. Москва, 2014. 456 с.
15. Шадрин В. С. Уголовно-процессуальная политика и уголовно-процессуальное право (часть 1). *Российский журнал правовых исследований*. 2015. № 2 (3). С. 162-165.
16. Сальников В.П., Захарцев С.И., Сальников М.В. Уголовная и уголовно-процессуальная политика. *Вестник Нижегородской академии МВД России*. 2016. № 3 (35). С. 260-283.
17. Письменный Д.П. Кримінально-правова та кримінальна процесуальна політика України: поняття, співвідношення, реалізація. *Правова політика в Україні: питання теорії та практики*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 24 жовтня 2014 року): в 2 т. Київ : Національна академія прокуратури України, 2014. Т. 2. С. 292-297.
18. Загурський О. Б. Кримінальна процесуальна політика України: історико-правовий аспект : монографія. Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. 215 с.
19. Трофименко В. М. Кримінальна процесуальна форма в контексті сучасної кримінальної процесуальної політики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1(80). С. 130-140.
20. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Кримінальна процесуальна політика України: деякі теоретичні аспекти. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 17 бер. 2017 р.). У 2-х ч. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. Ч. 2. С. 28-31.
21. Конституції України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.01.2020).